

НАУКОВО – ДОСЛІДЧИЙ ІНСТИТУТ
ЗЕЛЕНОЇ УКРАЇНИ

Під керівництвом Івана Світа

1

ІВАН СВІТ

ЗЕЛЕНА УКРАЇНА

короткий історичний нарис українського
політичного і громадського життя

Нью - Йорк 1949 Шангай
Видано коштом громадянина Володимира Возьного

НАУКОВО – ДОСЛІДЧИЙ ІНСТИТУТ
ЗЕЛЕНОЇ УКРАЇНИ
Під керівництвом Івана Світа

1

ІВАН СВИТ

ЗЕЛЕНА УКРАЇНА

короткий історичний нарис українського
політичного і громадського життя

diasporiana.org.ua

Ню - Йорк 1949 Шангай
Видано коштом громадянина Володимира Возного

Ухвалено до друку накладом 1.000 примірників.
НЮ—ЙОРК 1 ЛИСТОПАДА 1948 РОКУ.
ІНЖ. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ
Науковий Секретар Центрального Бюро Українських
Науково—Дослідчих Інститутів.

ДРУКАРНЯ Т. ОМЕЛЬЧЕНКО і Ю. ТИЩЕНКО
КІЛЬ

Buchdruckerei T. Omeltschenko & G. Tyschtschenko. Keil

ПЕРЕДМОВА

Як буде зазначено в початку цієї короткої праці, завдання, подати в скороченім вигляді нарис історичного ходу подій в житті українців на Зеленій Україні, та звязаного з нею українського життя в Манджурії це не є легке. Головні труднощі є в тому, що час ще не слушний торкатися багатьох справ, бо активні діячі, що в них приймали участь ще є тут серед нас, або знаходяться на заслані. Цим останнім можна чимось пошкодити, коли торкатися більших подробиць в нашій минулій діяльності.

З другого боку важливим є також й те, що час для виготовлення цього нарису був занадто короткий, а відкладати не було рації. Одже можливо, що нарис буде занадто поверховий та схематичний.

Заглиблюватися в більш детальні оцінки тих чи інших подій сьогодні вважаємо ще зарано, бо тоді цей нарис мав би в кілька разів більший розмір, що вже не відповідало б завданням, які автор його собі поставив.

Одже коротко, нашим завданням є подати загальну картину, як розвивалося політичне та громадське життя українців в Зелені Україні та після її окупації москалями, в Манджурії, де знайшли тимчасовий захист її діячі та де на протязі майже 20 літ велася послідовна українська праця і поглиблення ідеї створення незалежної Зеленої України, основу яким дав в своїх глибоких по змісту словах, перший редактор, першого укр. часопису на Далекому Сході „Українець на Зеленому Клині“ — Дмитро Боровик. Він кинув ідею Української Державности та виявив, що він є не один так думаючий!

Ми є скромні його продовжатели та вірні послідовники цієї ідеї.

27 липня 1948 р.

Автор.

ЗМІСТ:

	Сторін.
Передмова.....	3
Вступ.....	5
Події за час від 1672 до 1933 рр.	7
Зміни за час від 1933 до 1944 рр.	8
Політичний ґрунт в Зеленій Україні.....	10
Організації та їх характер.	13
Зв'язки з Українською Метрополією.....	17
Більшовики та розгром укр. життя.....*	17
Українська визвольна акція за кордоном.....	20
Українська організація перед війною 1939—1945 рр.	24
Українські організації в Хінах.....	26
Видання Українських Науково-Дослідчих Інститутів.....	28

ВСТУП

Не легка справа написати короткий нарис, історично—політичного характеру, котрий би висвітлював у повному розмірі так важну сьогодні проблему Зеленої України, країни що знаходиться на берегах Тихого Океану, в його північно—західній частині, що набирає тепер всієї своєї вагітності.

Політична ситуація Тихого Океану є така, що великий простір землі, який за часів до Першої Світової Війни, та й досі у чужинній пресі зветься, як російський Далекий Схід, у дійсності є сьогодні московським тільки по назві в залежності від державної приналежності, що фіксується в раменах ССР, як „Далекосхідний край“.

По суті ж це сьогодні українська земля, як по кількості українського населення, так рівно з причин історичного характеру подій, які відбувалися на цій території від часу прибуття перших українських поселенців, в кінці минулого століття, так зокрема в часи революції 1917—1922рр.

Цей період революційної боротьби окреслився як не тільки терен для міжнародніх змагань, що пробували тут діяти, та як того не було на жодній території був. московської царської імперії. Але тут відбулися змагання українського народу за своє майбутнє, за свою долю та свою державність, що задекларована була в актах українських зїздів, та зокрема у спробі створення свого війська та своєї адміністрації.

Більшовики в перших роках свого володіння цією територією теж визнали цей новий, невідомий для москалів факт—українську революційну силу. Визнали вони її двома способами, один другий перекреслюючи: перший—читинським процесом у роках 1923—24 у Читі, коли судили українців за зраду, за спробу відірвати Далекий Схід від Росії з метою створити окрему українську державу, а з другого боку вони визнали наявність великої української народньої маси та оформили створення кількох українських національних районів в Приморщині. Але цей період існував не довго, тільки до 1933 р. коли почався курс політики обмосковлення та рішучої боротьби з українським народом, синхронізований з переведенням так званої політики колективізації в Україні та ін. частинах ССРСР.

Щоб уяснити собі у повному значенні проблему Зеленої України, ми дамо тут найбільш важливі матеріяли, що будуть торкатися населення цієї країни, ходу процесу колонізації та ролі в ньому українського елемента. Початок революції 1917 р. та постанови українських організацій, організація українських централей, та виявлення волі українського народу у Далекосхідних з'їздах, обрання Секретаріату, яко представницького органу цієї української землі. Боротьба та захист української ідеї та жертви що їх довелось скласти українському народові тут в Азії.

ПОДІЇ ЗА ЧАСІВ ВІД 1672 до 1933 Р. Р.

Першим українцем, що прибув сюди не з власної волі, був український гетьман Дем'ян Многогрішний, засланий в 1672 р. до Нижне-Селегінська на Забайкальщині. Він довгий час перебуває в цій місцевості та веде жваву боротьбу за утримання фортеці проти кочовиків з Монголії.

Від 1859 року починається організований рух переселенців, що з початку прибувають сюди через Сибір, а від кінця століття морським шляхом через Одесу та Владивосток до Приморщини. Організація цих рухів була в руках московського «переселенчого управління» та, в перші роки, була надзвичайно погана й тільки з початку 1900 років стає краще організованою. Від 1901 до 1904 р. цебто до початку московсько-японської війни, приїхало до Далекого Сходу з України — 42.500 душ, у 1905 р. їх було тільки кілька сот, а від 1906 р. рух знов більшає та досягає свого вершка у 1907 р., коли приїхало 76.637 душ. Перед самою першою світовою війною рух має все біля 20.000 душ, або трохи більш у рік. Багато їде вже по Сибірському великому залізничному шляху, та через Манджурію до Приморщини. На Амурщину рух ішов увесь час до Чити залізницею, потім на пароплавах по Амуру. Головна маса осідала в районі річки Зеї та її приток.

Офіційний перепис, переведений у 1926 р. совітською владою, дає для Приморщини та Амурщини, разом з північчю, 315.000 українців. Це є абсолютно не правдива цифра, бо маємо такі до цього застереження: по совітським же даним українське населення в багатьох районах Приморщини складало до 80% всього населення, колиж будемо переглядати оригінальні статистичні таблиці, видані у Москві для Приморщини та решти Далекосхідного краю будемо бачити незрівняно малі цифри українців і тільки у 4—5 районах совітські дані показують перевагу чисельну у користь українців. Другі автори, дослідники складу населення, як рівнож таблиці походження переселенців, показують загальну кількість українців для Приморщини на час 1926—30рр. не менш як 80%, а в чисто укр. районах навіть до 90%, як — Черниговському, Спаському, Іванівському та Яківлівському. Для Амурщини ми маємо повні дані тверди-

ти, що українців там є не менш як —50—60%.

На зменшення числа українців по даним статистики треба думати було кілька причин: поперше, всього два роки проминуло, як відбувся читинський судовий процес над українцями та їх засудження, зачинення всіх укр. організацій та переслідування українців з обвинувачинням у “зраді”, та по друге відсутність укр. шкіл та неправильне трактування переписчиками назв—“українець”, та “руський”,. Останній термін дозволив статистикам офіційно записувати населення як „русских“, себто москалями. Про це яскраво говорить інструкція, яка була обовязкова для всіх тих, хто переводив статистику.

Всеж таки досяги цього перепису та перевірки 1933 р. показують, що у соток тисяч був твердий національний дух та бажання відстоювати свою національну окремішність від москалів.

Тут наведемо ще такий факт, що в Приморщині, за виїмком Михайлівського району москалі ніде не творять більшости населення. В Хабаровській окрузі теж москалі не є в більшости, хоч відсоток українців є менший.

На Амурщині творять абсолютну більшість у чотирьох районах як Олександрівський, Іванівський, Мазанівський і Завітинський. Москалі в більшості тільки у Михайлівському районі Амурщини (54%) і в Біробіджанському, котрий зараз творить територію жидівського національного округу.

ЗМІНИ ЗА ЧАСІВ ВІД 1933 ДО 1944 РР.

За цей період в десять літ зайшли значні зміни в кількості населення, як рівнож у його національному обличі.

Захоплення японцями Манджурії та дальша їх загроза для Сівітів застала їх перевести примусове переселення корейців з Приморщини. З початку їх перекинули з північної частини Приморщини до Хабаровська, а від 1934 року почався плян переселення корейців до совітського Туркестану. Цей плян переведений був майже на повні 100%, так що тепер корейців майже немає у південній Приморщині, хоч їх було там 1926 р. 166.932, з яких 93.000 жили у берегів Амурської та Усурійської заток та трохи на північ від них, по долині р. Суйфун.

Загальна кількість населення на території Далекого Сходу у 1926 р. була 1.250.000, а в 1939 році, перед самим початком війни—2.450.000.

Це збільшення населення сталося за кошт вимушеного заслання в Азію з України та ін. частин Радянщини. Збільшення провадилося згідно плянів першої та другої п'ятирічки.

В першу чергу надсилалося на Далекий Схід населення з Московщини, що яскраво виявляється зі статистичних даних, поданих в матеріялах до „виконання другої п'ятирічки“. В першу чергу надсилалося населення до міст та скупчень при залізницях та портових місцях. У цей період українська проблема для Зеленої України була найбільш небезпечною, бо з погляду загальної кількості населення всієї країни, її національний склад переходив зміну в не нашу користь.

Далі ми маємо можливість навести кілька чесел, що показують положення українців серед інших нац. груп Зеленої України в цей період:

	Приморщина	Хабаровщина	Разом	%
всього населення :	800.000	1. 350. 000	2. 150. 000	100,
українців . . .	225.000	475. 000	700. 000	32,6
москалів . . .	350.000	750. 000	1. 100. 000	51,1
інших . . .	225.000	125. 000	350.000	16,3

З осені 1941 р., коли війна з Німеччиною почала прибирати все більш загрозливого характеру для Московщини, радянська влада почала величезну акцію евакуації населення з загрожених війною теренів, а в першу чергу з України, при чому з Правобережжя вона була назагал меншою, а з Лівобережжя більшою, зокрема зі Слобожанщини.

Всього були переселені на Далекий Схід за цей час більш як 500.000 осіб, з яких головна маса була з України. Прибуття цих українців вносять великі зміни в національний склад населення Зеленої України.

Евакуація з Донщини, Кубанщини та надволжських районів вже не дала для Сибіру та Далекого Сходу жадних змін, бо населення цих земель направлялося на південь, за гори Кавказу—до Грузії, Азарбейджану та в Туркестан. Щож торкається евакуації з Московщини, то вона була направлена на Урал та його околиці і навіть до Центральних частин Сибіру не дійшла.

На кінець 1942 р. ця зміна прийшла на користь українців, як ось це показують належні числа, що свідчать про колосальні переміни, просто до непізнання, навіть приймаючи неточність та вперту систему совітської статистики показувати тільки вигідні собі дані:

	москалів	українців	інших	разом
Приморщина . . .	350.000	400.000	200.000	950.000
Хабаровщина . . .	750.000	850.000	150.000	1.750.000
Разом:	1.100.000	1.250.000	350.000	2.700.000
	40.7%	46.3%	13%	100%

Решту 13% складають інші національні групи, у тому числі білоруська, та місцеві тубільці. Одже число українців зросло з 32,6% до 46,3% цебто на 13,7%, а москалів зменшилося на 10,4% та інших на 3,3%.

Питома вага нашого населення також сильно змінилася бо, коли раніш воно складало виключно селянське населення та частинно обслугу залізниць, тепер з припливом з України людей молодшої генерації, що покінчила українську школу українською мовою і знають хто вони є, хоч частинно і з викривленою політичною психологією, як результат комуністичної обробки. Крім того це найбільш працездатний елемент, який свідомо більшовики гнали в Сибір та на Далекий Схід, щоб позбавити Україну національних елементів.

Мається не мало доказів на підтвердження цього твердження, хочби посиленна пропогандивна акція в українській мові та музиці, піснях тощо. Разом зі зміною національного складу населення, прийшло й до змін розподілення цього населення в господарському житті країни, хоч ми не маємо даних про зміни у культурному житті цих нових мас населення. Одне є ясне, що загальний курс політики змосковщення є менш сильний у Сибіру та на Далекому Сході, як в самій Україні.

Ще треба занотувати, що загальну кількість населення Зеленої України треба зменшити принаймні на 300.000 осіб, що були покликані до Червоної Армії, та можливо що в більшості не повернуться, хіба тільки яко інваліди війни. Рух же евакованих на Далекий Схід назад в Україну та інші частини Радянщини, хоч був активний в кінці 1944р, нагло припинився, коли були видані спеціальні закони про заборону залишати місце нової праці. В початку 1945 р. ця заборона вже була повністю контрольована, а тих що самовільно відїздили повертали назад.

ПОЛІТИЧНИЙ ГРУНТ В ЗЕЛЕНІЙ УКРАЇНІ.

Виразна участь українського елементу в перебудові Зеленої України від кінця ХІХ століття стає все більшою. Простори котрі ніколи не були загосподарені, стають центрами постачання для країни, політична свідомість зростає, та, як показує випадок перед 1. Світовою Війною (в одному

селі під Хабаровськом)—українське населення знає, що воно українське, та не має нічого спільного з москалями. Цей факт був у тому, що представники „союзу рускава народу“ на селянських сходинах почули, що селяни є українці—іногородці, а не „істинно—руські“. Про це була нотатка в далеко-східних газетах того часу.

Війна застала вже в Маньчжурії та на Приамурщині українські організації, у Владивостоці нелегальну групу, центром якої був Дмитро Боровик, М. Коблянський та ін.

Революція 1917 р. принесла знесення заборони на все українське й українські організації швидко покривають густою мережею увесь простір Зеленої України. Постають і політичні групи. Хоч правда, вони в початку, не були дуже активними, але спричинилися до вияснення цілей та завдань українського організованого життя.

Перший Український Далекосхідний Зїзд в Микольско—Усурійському, 11 червня 1917 р. на протязі чотирох днів, поклав підвалини майбутнього розвитку, накреслив програм дальшої розбудови укр. організацій. Зїзд мав 53 делегатів від громад, заставаних у більших скупченнях укр. населення, кооператив, військових союзів, та ін. організацій. Приймали в ньому участь також до ста українців з правом дорадчого голосу.

Основним рішенням Зїзду було жадання від Центрального Уряду у Петербурзі широкї національної автономії для українського населення країни. Тоді ще не підіймалися голоси за більш точне окреслення укр. ідеї. Вимагання зїзду були скромні й головне мали ціль скріпити національну єдність українського населення, поглибити його культурну працю, та приєднати собі для реальної праці у всіх ділянках життя.

В діяльці організаційній прийняті були важні постанови, котрі можна згрупувати у такі головні точки:

1—Організація українського війська зі старшин та жовнірів військових частин російської армії, що знаходилася тут з осіб українського походження.

2—Організація постійного органу українців Далекого Сходу під назвою «Секретаріята Ради Зеленого Клима (Зеленої України)».

3—Зложення проекту статуту «Далекосхідної Української Ради», як центрального адміністративного, політичного органу для українців Зеленої України. Цей статут повинен був бути представлений на 2—й Зїзд Українців Д. Сходу.

У своїй промові видагний український діяч Павленко висловився на засіданнях 1. Зїзду, що без організації укр. військових частин інтереси укр. населення Зеленої України не будуть належно забезпечені.

З цим питанням виникло не мало турбот з московською адміністрацією: український елемент в загально—московських частинах був найліпшим і не піддавався розкладовій пропаганді більшовиків.

Перша військова частина була сформована у Харбині під командою поруччика Ф. Твардовського, що у слідуючому році прибув на Зелену Україну, як перший український консуль.

На долю цієї військової частини випала не аби яка роль удержання порядку в м. Харбині доки хінська адміністрація не змогла перебрати це на себе. Ген. Чжан—хуан—сян віддячив цій укр. частині тим, що коли вона відїздила на Україну, то залишила територію Манджурії у повному озброєнні в той час, як московські частини були всі розбросні хінськими військами.

В часи чужинної інтервенції в Сибіру та на Далекому Сході, в 1918—1922 рр., представники українського Секретаріату, та його військового відділу й штабу пробували встановити контакт з чужинними представниками командування в питанні формації доброї української армії у складі до 40.000 люду. На жаль великі зміни в Сибіру та в загальній політиці Антанти не дали змоги скористати з цього. Спеціальний меморіал був переданий належним чинникам, в якому від них вимагалася матеріальна допомога і зброя.

Українці давали конкретні плани, що до розподілення й сили українських військ та їхнього стратегічного положення і важливости в ділі боротьби за свободу проти комуністів.

„Щире Слово“, український часопис в ч. 29 з дня 17. 7. 1919, писало: „Представники населення на своїх зїздах вже не раз заявляли, що вони не дадуть своїх дітей для служби в чужій армії (себто московській, прим. автора І, С.), а коли виникає потреба мати армію, то на Далекому Сході повинна бути армія українська“.

Ген. Жанен, що був тоді на чолі союзницьких військ у Сибіру, в своїй заяві українським делегатам позитивно розглядав справу формування української армії, але як вже було вказано раніш, загальний хід подій змінив і цю проблему.

На Далекоу Сході, як рівнож в Сибіру, відбувалися великі події. Посувалися на схід валки червоної армії, а розклад білих армій Колчака все більш був наглядний.

На Далекому Сході постає самостійна „Дальневосточна Республіка“, з урядом у Читі. Цей уряд, знаючи прекрасно обставини на Зеленій Україні, з метою приспати українське населення, в своїй конституції заявляє урочисто про забезпечення інтересів „меншин“ та говорить про створення міністерства — національностей. На правах віце-міністра призначається кандидат, виставлений ДС Секретаріатом п. П. Марчишин. Міністерству вдається перевести кілька важних реформ, започаткувати українське шкільництво, приготуватися до друку підручників, тощо. Але тут прийшов кінець республіки, яку більшовики визнали перед тим, як самостійну, щоби потім її повалити.

У підготовленій програмі для скликання V з'їзду був головний пункт негаличного проголошення Далекого Сходу у складі Приморщини, Амурщини та бережжя Тихого Океану до Берінгова пролива, включаючи Камчатку, як українську державу — Зелена Україну. З'їзд не мав вже можливості відбутися. Його учасники були заарештовані. Їм у Читі в початку 1924 р., на судовому процесі, були кинуті більшовиками обвинувачення відірвання „русскаго Дальнего Востока от России и передача его международным капиталистам и буржуям“.

Це був одинокий судовий процес над українцями, поза межами Матірньої України, з точними обвинуваченнями в зраді „країні совітів — Росії“.

Такий є фон українського політичного розвитку та його зміст, що швидко розвивався та набирив державницького характеру у всіх своїх проявах, та перед в якому вели українські селянські маси і малочислена інтелігенція.

ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЇХ ХАРАКТЕР.

Основною організацією для всієї території Зеленої України, як рівнож для сибірських українських осередків, так само й Манджурії, були „Громади“, що мали склад свого членства досить різноманітний. Вони головне піклувалися про культурний та соціальний розвиток своїх членів і об'єднання як найширших кол українського громадянства.

Другою організацією, що старалася про об'єднання

українських мас, були кооперативи та різні професійні спілки й союзи.

Громади сполучалися в окружні об'єднання, на чолі яких стояли „Окружні Ради“, чи, в інших місцевостях, „Областні Ради“ Таких Окружних Рад було на Далекому Сході, на фактичній території Зеленої України, десять:

- 1—Благовіщенська Окружна Рада (Благовіщенськ).
- 2—Владивостоцька Окружна Рада, заснована в травні 1918 р.
- 3—Забайкальська Окружна Рада, у Читі, що була поза територією Зеленої України.
- 4—Іманська Окружна Рада, заснована в 1918 р.
- 5—Камчатська Окружна Рада у м. Петропавловську.
- 6—Манджурська Окружна Рада у м. Харбині, з 1917 р.
- 7—Микольск—Усурійська Окружна Рада, заснована в 1918 р.
- 8—Сахалінська Окружна Рада у м. Миколаївську на Амурі, заснована в 1919 р.
- 9—Свободненська Окружна Рада у м. Свободному, Амурсина, з 1918 р.
- 10—Хабаровська Окружна Рада у м. Хабаровську, з 1918 р.

Кожна з Окружних Рад об'єднувала місцеві Громади, Ради та ін. організації, контролюючи їхню діяльність та керуючи загальними напрямками праці. Робилися заходи, аби діяльність Громад обмежити справами виключно громадськими, а політичні та професійні справи передати окремим організаціям, але у більшості місцевостей цього не можна було перевести в життя ізза браку належних сил. Недостаток культурних та освічених в українській справі осіб дуже давався відчувати всюди, за винятком великих міст. Проте життя ставило перед Громадами великі завдання. Події переростали керуючі органи українських організацій, як це виявилось прикладом у м. Свободному, коли треба було рішати справу організації української частини, а місцева московська влада ставилася до того вороже та відмовляла у належних дозволах. Центральні українські організації не могли перебороти діяльності цих місцевих чинників.

У той самий час політичне життя все більш ускладнювалося та вимагало від українців великого хисту й зручності у провадженні всіх своїх політичних завдань, які життя висувало.

З цим завданням українці справлялися назагал добре, бо

тільки цим треба пояснити все більшу ворожість московських кол, що сиділи по урядах та керували адміністрацією. Причому це відношення було майже завжди гірше від лівих урядів(!), аніж від поміркованих — середніх, навіть правих угруповань.

Головним політичним органом українства на цей час 1918—1922 рр. був Український Далеко—Східний Секретаріят, який обирався на українських з'їздах, що періодично улаштовувалися, та який був єдиним представником українства на Зеленій Україні. Він об'єднував також українство поза межами Зеленої України, головне у Манджурії. Цей Секретаріят мав різні секції та керуючих ними осіб і тримав контроль над діяльністю українських організацій по всій території, від Владивостоку починаючи, до Забайкальщини та Камчатки.

Українство відносилося до цього свого центрального органу з великим шіетизмом та пошаною, допомагало йому чим могло, і коли була потрібна підтримка з боку окружних та місцевих Рад, Секретаріят її все мав. Зокрема це виявилось у кінці 1919—20 рр., коли права влада робила арешти діячів. Навіть був заарештований Голова Секретаріату Юрій Мова.

Серед керуючих осіб Секретаріату, як рівнож людей близьких до центру українського життя, щоправда не було ще єдності в той час, щодо максимального програму. Зокрема не ясна була думка про встановлення власної адміністрації на території Зеленої України. Тільки під кінець 1921—1922 рр. стала вона яснішою. На початку обмежувалося все „територіально—національною автономією“. Центральною фігурою в ідеології українського руху на Далекому Сході був Дмитро Боровик, який обстоював думку про створення „Української колонії на Далекому Сході“ та ясно накреслив програм її здійснення. Він знаходив для цього глибоку моральну підтримку з боку видатних українських політиків, навіть у далекій Матерній Україні, що переживала тоді величезні труднощі та війну на багатьох фронтах.

В діяльній школьництва, українські організації мали можливість утримувати тільки початкові та вищі—початкові школи. Робилися заходи над утворенням гімназії у м. Харбині, для чого там мався величавий будинок «Українського Клубу», будова якого рзпочалася у 1918 р. весною.

Всі заходи Секретаріату, як рівнож місцевих окружних Рад

дістати матеріальну допомогу від урядів, не давали жадного успіху. Всі обіцяли, але нічого не робили. Навіть більш ліберальні установи, як земства, які існували на дохід від селянства, не хотіли піти цьому—ж селянству на зустріч. Навпаки, робили все, аби перешкодити цьому.

Після захвату більшовиками всієї влади на Далекому Сході, вони спочатку оголосили, що будуть йти широко з допомогою національному розвитку окремих народних груп території, а на ділі під тиском подій на Україні тільки у 4 районах Приморщини та в 2 районах Амурщини відчинили кілька укр. шкіл, хоч обіцяли в чисто українських районах повну українізації шкільництва.

Професійний рух серед українства був не дуже великий, хоч привів до постання сільських союзів, союзу службовців пошт та телеграфу, зокрема у м. Хабаровську зорганізувався союз залізничників. Розвиткові українських професійних союзів та організацій сильно перешкождали агітацією і насильствами організації, котрі уважали це вміщенням в сферу їх діяльності. Час не дозволив українцям створити сильну мережу, щоб заставити ворожі кола рахуватися зі собою, хоч для цього мали не аби які сили, зокрема серед залізничників у Манджурії, на був. Китайсько—Східній залізниці, де були десятки тисяч українців, та вздовж Усурійської і Амурської залізниць, як рівнож у флоті..

Були, правда, організації українців рибаків.

Кооперативна діяльність від самого початку мала успіх і мережа українських кооператив постала по всій країні. Населення її дуже активно піддержувало і дало можливість створити центральну організацію—кооператив „Чумак“ що мав бути центральною об'єднуючою організацією для всієї території Зеленої України.

Ця кооперативна центральна змогла провести досить велику організуючу працю, провести не мало товарових та промислових операцій, налагодити торговельні зв'язки та зосередити у собі значні засоби, з яких між іншим користалися допомогою українські видавництва та різні культурні й політичні організації, у тому числі й Далекосхідній Секретаріят.

Кооператив „Чумак“ мав свій власний будинок на головній вулиці м. Владивосток, де містилися: Секретаріят, „Просвіта“ та ін. укр. організації.

ЗВ'ЯЗКИ З МАТРІНОЮ УКРАЇНОЮ.

Український далекий Схід проявляв великий інтерес до подій в Українській метрополії й все почував себе зв'язаним зі своєю Батьківщиною. Це виявилось в надсилці окремої делегації до Києва, в призначенні Урядом України в 1918 р. українського консуля, в одержанні спеціального права для Українських Рад Далекого Сходу та Сибіру заступати укр. консуляти та виконувати їх працю там, де немає укр. консулятів. Ці права були визнані Московським урядом в мирному договорі, та детально обговорені й зазначені окремим додатковим договором. (Подробиці цього нам не відомі. Прим. І. С.)

Формация укр. військових частин від початку революції все провадилася під ознакою допомоги своїй Батьківщині в боротьбі за незалежність. Тільки від кінця 1918 р. ця військова акція починає набирати місцеве значіння. Її метою стає захист українського населення та єдина охорона українських прав в Зеленій Україні. Такі саме цілі ставили собі укр. військові формации й на Сибіру і тому московська адміністрація так була ворожа цим формациям, хоч потреба була в них велика, бо ці формации були найбільш міцними факторами в майбутній боротьбі з більшовизмом, який був українству зовсім ворожим і незрозумілим.

Військові командування Аліянтів в часи інтервенції 1918 — 1920 рр., та чеське командування зокрема, не тільки цікавилися цими українськими проблемами, але й хотіли їх підтримати. Про це свідчать переговори з головнокомандуючим аліянськими військами фран. ген. Жаненом та полковником Кадлецом, який розіслав був спеціальні розпорядження в цій справі по всіх військових установах Далекого Сходу. Але місцеві коменданти та командувачі військом такого розпорядження або не визнавали, або саботували. Формування розпочалися тільки у Владивостоці, в Манджурії на ст. Схо та в Сибіру.

БІЛЬШОВИКИ ТА РОЗГРОМ УКР. ЖИТТЯ.

У кінці 1922 р., з японо—більшовицькою угодою про ступневу евакуацію японських військ, всі місцеві „ уряди“ як

Меркулових, та ген. Дідерикса, їх наступників та отамана Семйоновна на Забайкальщині прийшли до кінця. Тимчасово був zorganizований ліберальний уряд „Дальневосточной Республіки“ — далекосхідньої Республіки зі столицею у Читі.

Згідно з конституцією, зложеною зібраним „народним зібранням, (Парляментом), вся територія бувшого московського Далекого Сходу творила окрему самостійну Республіку, яку Москва визнала та навіть призначила до неї свого представника.

Серед різних міністерств було й міністерство національностей, що мало кілька департаментів, у тому числі український, на чолі якого стояв відомий укр. діяч Петро Марчишин, родом зі Львова.

Але діяльність цього уряду була недовговічна й вже в кінці 1923 р. відбулася його ліквідація та „приєднання“ всієї республіки до Радянської країни. Українські діячі майже негайно були всі заарештовані та посаджені до в'язниць. В кінці 1925 р. їх всіх звезли до Чити і в початку слідуючого року відбувся знаний читинський процес над українцями Далекого Сходу. Українцям було пред'явлено обвинувачення в створенні змови проти держави Світів та спробі відірвати Далекий Схід від Росії, з метою створити, за допомогою чужинців — японців і американців, українську колонію Зелений Клин. У суд були прислані десятки різного роду документів і виставлені свідки, які давали потрібні матеріали та свідчили про зрадницьку діяльність українців.

В результаті довгого суду, головних діячів українського Далекого Сходу засудили на кару смерти, решту на довгі роки в'язниць та заслання. Тільки трохи згодом, під тиском загальної опінії, з якою тоді, як так, більшовики всеж рахувалися, вони засудженим на кару смерти українцям замінили кару смерти на довічне ув'язнення. Більшість засуджених була селянського походження і тільки кілька були військового походження, як полковник Геруцький. Полковник Ф. Шешко в той час був далеко від Зеленої України, бо знаходився в дорозі до України. Пізніше опинився він на еміграції в Празі (Чехословаччина).

Кілька учасників процесу не чекали суду та втікли, або з під арешту, або перед арештом за кордон, де й перебували довгий час, приймаючи участь в українській визвольній акції, як П. Яхно, П. Марчишин, С. Швед та інші. Кілька літ після суду вдалося втікти за кордон і низці інших діячів, як І. Смульському, навіть П. Горовому, центральній фігурі процесу.

Після читинського процесу, українське життя по всій території Зеленої України або припинилося, або перейшло у підпілля. Воно старалося навязати контакт з українцями за кордоном, пробуючи цим шляхом діяти далі, але його темп підупав, хоч свідомість народних мас зросла. Завдяки героїчній поставі засуджених, старання більшовицької пропаганди зробити з них ворогів народу були безуспішні. Нарід знав широко походження кожного з них та їх дійсну роль і звязок з народом. В той же час він представляв собі більшовиків точно такими, якими показали вони себе в дійсності — узурпаторами народньої волі.

У недовгій часі по процесі, а саме в 1926 р., при всенародньому перепису, що був тоді переведений радянською владою, більш як 300.000 показали себе українцями настільки яскраво, що навіть хитро зложена інструкція для переписчиків не дала можливості збити їх з правильного шляху. Крім того в цей час почали вже прибувати на Далекий Схід свіжі сили з Матірної України. Хвиля ця, з різних причин, наростала, зокрема в часи колективізації, коли тисячі заможніших та свідоміших українців були заслані на Зелену Україну, зокрема на Амурщину.

Таким чином, роблячи підсумок сьогодні, можна твердити, що населення виказало сильну волю до окреслення Далекого Сходу, яко своєї української землі та бажання створити з неї українську державну одиницю. Спочатку ці стремління були неясної форми, у вигляді територіально—культурної автономії, але в звязку з Батьківщиною над Дніпром. Потім, починаючи від 2. Далекосхідного зїзду, програм стає все більше ясним та доходить до свого точного опредєлення на 4. зїзді, коли була затверджена постанова добиватися створення української адміністрації.

Остання сесія Крайової Ради, перед скликанням 5. зїзду, вже ставила своїм завданням переведення в життя Конституції, що її затвердила, як і переведення також плину організації свого війська й адміністрації. Був твердий намір відокремити Зелену Україну від Росії остаточно, але ще без ясної ідеї про своє майбутнє взаїмовідношення до Української Метрополії, хоч говорилося про статут її як колонії над Тихим Океаном.

Прихід більшовиків та арешти не дозволили вже зібратися членам 5. зїзду, хоч обрання їх було переведене майже по всій території.

Так кінчився перший період українського руху на Зеленій Україні, ввів всеж накреслити свої ідеологічні підстави та покласти фундамент для майбутньої діяльності на еміграції та в підпіллі.

УКРАЇНЬСЬКА ВИЗВОЛЬНА АКЦІЯ ЗА КОРДОНОМ

До 1926--27 рр. висовується на перший план українська еміграція в Манджурії де скупчилися головні маси українців із Зеленої України та Сибіру. То були роки спроб знайти та зібрати розпорошені сили до одного осередку, як також захищати місцевих українців, що уявляли собою значну укр. колонію в Манджурії, ідеями українського руху на Зеленій Україні.

В період слідуєчих 1927--29 років знаходиться вже група українців, що об'єдналася біля товариства „Просвіта”. Ця група виявляє себе назовні лекціями, статтями до преси та спробами організувати видавництво, а також навязати зносини з організацією сибірського руху (сибірських самостійників, був. ініціаторів та учасників створення Сибірської Областной Думи в Омську). Все це були спроби знайти шляхи до своєї активізації.

У цей час робляться спроби знайти також звязки з українським населенням на території Зеленої України, як рівнож установити ідеологічний звязок з українськими центрами в Європі та Америці.

Звязки ці міцнішають та становляться постійними. Від Уряду УНР приходять у великій кількості різного роду пропагандивна література, як різні прокламації, брошюри, листівки, що направлялося все знаними шляхам на Зелена Україну. Все це знаходить там попит та сприятливі умови, бо на Приморщині й Амурщині все ще продовжується партизанський рух окремих груп та окремих зєднань. Спроба знайти можливість для організації єдиного центру робиться, але загибель одного з ватажків утруднила послідуєчу акцію пропаганди, зокрема в Іманській окрузі.

Скріплення совітської адміністрації ставить все більші труднощі для ведення пропаганди, а війна, що повстала між хінцями та совітчиками в 1929 р. зовсім обірвала решту можливостей. З обох боків кордони стали охоронятися більш уважно. Кількість втікачів з того боку більшає. У Харбїні збирається значна кількість бувших учасників та організаторів українського самостійницького руху із Зеле-

ної України та Забайкальщини й Сибіру. Приходять і перші українці втікачі з Великої України, учасники Союзу Визволення України, військової організації та інші.

Серед українців на еміграції в цей час мається кілька осіб, що поділяли думку про необхідність координації українського руху з рухом „сибіряків—обласників”, як вони себе називали і центр яких знаходився в той час у Токіо. Але більшість була тої гадки, що українцям треба більше думати про свої власні сили. Цьому скріпленню чисто української лінії сприяло й те, що серед сибіряків настав розподіл на федералістів та повних самостійників. На ці теми з'явилось кілька статей, написаних українськими авторами на сторінках хінського часопису „Гун-бао”, що виходив у московській мові у Харбіні (Манджурія).

В період 1929—32 рр. ідея створення ідеологічного політичного осередку для боротьби за долю Зеленої України міцнішає та знаходить накінець остаточне рішення у створенні українського політичного центру. Цей центр веде жваву політичну діяльність, веде відповідну пропаганду не тільки серед української еміграції в Манджурії. Він стремить також об'єднати свої зусилля та знайти піддержку серед інших поневолених Москвою народів, як тюрко-татар і грузинів, встановлює контакт з чужинцями, що проявляють інтерес до українського руху, поживляє листування та розроблення плянів співпраці з українським центром у Європі.

Робляться заходи щодо організації української преси. Як результат цих зусиль, повстає видання „Листів з Далекого Сходу”, їх виходить п'ять чисел на положенні нелегального видання, бо дозвіл від влади не вдалося дістати. В цей час настали перемини в житті цілої Манджурії.

Момент окупації її японцями застав українців вже повністю зорганізованими, з політичною групою, що кермує всіма українськими організаціями і надає їм тон та зафарбовання. Цікавим фактом цього було те, що навіть тимчасова окупація японцями будинку українського клубу у Харбіні сталася з умовою, що будинок цей буде, після закінчення окупації, переданий українським організаціям. Але японці цієї своєї обіцянки не виконали, посилаючися пізніше на неясність, хто є власником цього будинку (1932 р.).

У пропагандивній акції вдається налагодити постійне надсилання українських часописів та пропаганди на рідну Зелену Україну, використовуючи для того різні шляхи.

Велика політична акція, синхронізована з українською діяльністю в Європі та підперта активністю в Харбіні, заставила японців переглянути знов справу українського будинку в Харбіні. Нарешті, в осені 1933 р., вони передали його українцям, в імені яких виступали призначені для того Українським Політичним Центром особи. Цей центр вів видавничу діяльність через спеціально zorganizовану Українську Видавничу Спілку. Центр мав своїх людей в усіх тодішніх українських організаціях, мав ясно вироблений програм і вів послідовно свою акцію

Від кінця 1934 р. японська адміністрація прийняла ясну лінію піддержки „єдино—неділимчеської” імперіялістичної ідеології для московської еміграції з монархічним забарвленням та змінила своє стримане відношення до українців, зокрема до організацій, що керувалися „Українським Політичним Центром”, на більш негативне. Московська пропаганда та кілька більшовицьких провокацій, в тому числі й позов до суду в справі майна—будинка бувш. Україн. Клубу, були вершком цієї акції. Українцям вдалося всі ці наскоки відбити та вийти ще більш міцними.

Неминучість зудару з японцями застала українську політичну групу зайнятися перебудовою своєї праці та шуканням шляху до зміцнення загального українського громадсько—культурницького життя і повільним відходом найбільш активніших людей до скритої діяльності.

Для цього були переведені відкриті конференції контролювані групою організацій, вироблений план створення центральної організації Української Колонії в Манджурії, з твердим ідеологічним фундаментом. Ця акція була закінчена повністю в початку травня 1935 р. та в кінці цього таки місяця скликані Установчі Збори УНК. В середині червня їй був переданий до розпорядимости й самий будинок був. Українського Клубу, що в цей мент називався „Український Національний Дім”.

Політична акція зосереджується відтепер у видавничій діяльності, політичній пропаганді, участі в координації діяльності з тюрко—татами, навязанню контакту з Туркестаном і спробах знайти контакт з рідною Зеленою Україною.

Відмова чільних діячів цього центру піти на угоду з японцями, була останніми оцінена посвоєюму. Вони стали вживати тиску на окремі особи, яким довелося відїздити один за другим позові за кордон, головно до Шангаю та Тяньтзіну. Виявлення активності там у виході нових часописів,

було оцінено, як плянову акцію проти них. Тому, коли кілька осіб, причетних до „політичного центру”, були обрані до Управи УНК в Харбіні на Загальних Зборах в 1940 р., японська адміністрація анулювала постанову Зборів та недопустила нову Управу до діяльності, видавши офіційний лист з обвинуваченням, що Збори та деякі люди представляють чужі впливи західних держав. В приватних заявах було ще більше яскраво підкреслено. В цей час була вже заборонена також преса, що видавалася заходами „УНКцентру”.

Після того політична діяльність цілком підупала. На чолі УНК та для управління УНДомом, японці призначили свою людину, близьку до московських емігранських кол, В.А. Кулябко—Корецького. Українське життя цілком завмерло, а більш активні люди примушені були на деякий час припинити свою діяльність.

Такий стан річей продовжувався біля трьох років, а чисельне українське громадянство в Харбіні не було в стані щось розпочати, щоб позбутися цієї опіки, бо могли бути репресії, як недвозначно про це говорилося. Жадної активності для окремих груп чи людей не дозволялося, коли вони не піддавались цілком під керівництво ставленика японців Кулябко—Корецького, а московський орган „Бюра Емігрантов” ставив все нові вимоги до українців, підводячи їх під все більший московський контроль. Тільки окремі особи змогли зберегти своє незалежне ставлення, позбавляючи себе навіть можливості одержувати хліб та ін. харчі, згідно карткової системи, що була введена в країні.

Але невдала господарка з великим українським майном та все ростуче незадоволення українців створеною ситуацією, заставило японців прислухатися до голосу незадоволених та дозволити Загальні Збори УНК. Тоді був поставлений на чолі УНК знов орган, обраний всією Українською Колонією на чолі зі старим громадським діячем інжен. О. Вітковським.

Спроба інж. Вітковського одержати від японського ставленика всі відчити та ін. ні до чого не привели, з огляду на японську відмову. Так пропала й можливість дістати в розпорядження решту фондів, що залишилися зі спадщини після смерті П. Горового, яку він перед смертю передав УНК для української праці, заснування школи та видавничої діяльності. Тільки одиниока праця, що була переведена за цей кошт, це було видання 266 сторін. українсько—японсь-

кого словника, зложеного та зредагованого гуртком українців, на чолі з В. Одинцем та А. Дібровою.

Політична діяльність на терені Манджурії під час II. Світової війни підупала зовсім і тільки групи окремих людей піддержували між собою зв'язок та координували частинно свою працю, чи то в культурній, чи в інших діянках. Деякі продовжували свою наукову працю, готуючи матеріали для більше сприятливих часів. Політичні групи, що були активні в довійськові часи, майже припинили свою діяльність, бо не мали можливости удержувати зв'язки зі своїми центрами, а інформації про події в Матірній Україні, якими жило широке суспільство, діставалися одиноким шляхом — через контрольовану пресу, або радіо—авдиції, що теж були тенденційні та офіціозного походження. Але не дивлячися на це, українські політичні кола всеж були незле поінформовані та могли ставити свої оцінки ситуації непогано, що часом, як не тепер підтверджується, в основному були подібні до настроїв і змін їх в самій Матірній Україні, бувшій під німецькою окупацією.

Кінець війни та окупація Манджурії совітськими військами обірвали життя українських організацій, а більшість українського населення Манджурії була вивезена або зліквідована цими окупаційними силами. Майно УНДому було skonфісковане та вивезене. Відомо тільки, що в останні дні перед окупацією Харбіна, згідно з розпорядженням Управи УНК, всі архіви та важніші документи були спалені в печах центрального опалання. Теж саме зробили окремі активніші люди зі своїми матеріалами. Доля багатьох залишилася досьогодні не відома.

УКРАЇНСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕРЕД ВІЙНОЮ 1939 — 1945 pp.

Центральною організацією, що об'єднувала україн. життя на протязі років та виховувала й підготовляла майбутні кадри, була „Просвіта”, культурно—просвітня організація, що, працювала від 1927 р. аж до своєї ліквідації під тиском влади в 1937 р.

Поруч неї працював „Український Політичний Центр”, що фактично керував всією українською активністю в Манджурії та вів головніші організації, встановлював зв'язки та інше. Він привів і до створення „Української Видавничої Спілки”, яка на протязі п'ятьох літ видавала часопис „Мань

журський Вістник”, видала три книжки та брошюри і одну велику мапу „Зеленої України. Здійснити інші плани видавництва, як от видання окремого альманаху, присвяченого справам Зеленої України, не вдалося. З пропагандивною метою, малося на думці видавати книжки та журнали на чужих мовах. Але вони не вийшли через цензуру.

Великою активною організацією був „Союз Українських Емігрантів“, що утворився в 1933 р. та діяв до заборони його японцями в 1937 р. Союз мав своїх членів і в провінціях Манджурії, головню по східній частині залізничної лінії, як то Імяньпо, Яблоня та інші. При Союзі була спілка української молоді „Зелений Клин“, що вела активну працю виховання молоді в патріотичному дусі, з викликанням у неї зацікавлення проблемою Зеленої України. В пору найліпшої діяльності, ця спілка молоді нараховувала до 75 членів. Спілка молоді вела активну співпрацю з молоддю тюрко-татар та грузинів, маючи з ними прекрасні приятельські відносини. Пізніше Спілка стала складовою частиною організації „Далекосхідня Січ“. Це сталося не без тиску з боку Управи тодішньої УНК та інших.

В Харбіні існувала також стара українська парафія, заснована ще в 1918 р., що мала з початку церкву в приміщенні УНДому, а після його зачинення знаходилася в приватних приміщеннях, аж поки не була побудована власна прекрасна церква на одній з головних вулиць міста Харбіна в 1929 р. Вона об'єднувала біля 150 осіб.

Крім того були інші організації, як „Українська Громада“, заснована в 1932 р. Вона об'єднувала біля себе, головним чином, давніх діячів з часів „Українського Клубу“, так званих „клубянів“.

На протязі років працював Союз Української Молоді „СУМ“, що один час був досить активним та навіть видавав свій журнал на цикльостилю.

„Українська Національна Колонія” заснована в 1935 р. весною, як було згадано вже раніш, та діяла до менту окупації Манджурії червоними. Вона перебрала в своє розпорядження будинок „Українського Національного Дому“ від тимчасової адміністрації, що існувала від менту одержання цього будинку, 14. XI. 1933 р., до 14. червня 1935 р.

Поруч цих чисто українських організацій, існував клуб „Прометей”, що об'єднував українців, тюрко-татар, грузинів та ін. національності і людей, що співчували його ідеям. Найбільш активними часами його праці були роки 1932—1934.

Пізніше клуб підупав у своїй діяльності через виїзд найактивніших членів з неукраїнських колоній та велику переобтяженість українських діячів працею в своїх організаціях.

На цьому можна кінчити огляд діяльності українців на Далекому Сході.

УКРАЇНСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ В ХІНАХ.

Щоб закінчити цей короткий огляд, треба згадати про українські організації на території властивих Хін, як в Тянтзіні, Шангаї та Ціндао. Перша українська організація постанала в Ханькоу, в центральних Хінах, як філія „Просвіти“ в Харбіні, а 29 березня 1929 р. постає Українська Громада в Тянтзіні, а 28 вересня в Шангаї.

В міжчасі існувала Українська Громада в Ціндао, але, з огляду на відїзд активніших діячів, ця організація перестала існувати задовго до другої Світової Війни.

Українські організації в Шангаї та Тянтзіні утрималися і під час останньої війни та продовжують жити й зараз, хоч остання стала тепер філією шангайської організації.

Взаємовідносини цих організацій в центральних та північних Хінах з манджурськими організаціями були все дуже тісні. В 1934 р. повстало питання скликання далекосхідного українського зїзду, але на такий важливий організаційний крок не знайшлося вже спроможности. Головною перешкодою став факт змін у Харбіні та все більш несприятливі обставини зовнішнього порядку. Листування та обмірковування пляну всеж продовжувалося деякий час і підготовили ґрунт для більш легкого переходу з однієї організації до другої, після зміни осідку, коли якийсь член переїздив з півночі на південь. Цей рух українців з Манджурії почався дуже виразно від 1933 р., коли українці побачили посилення „общерусского“ курсу японської політики та початки тиснення українських організацій з боку їх адміністрації, з настирливим вимаганням підпорядкування цих московським центральям.

Зокрема зміцнилися тянтзінська та шангайська організації. Перед самою війною тут почали виходити часописи, як то „На Далекому Сході“ у Ціндао, та полемічні брошури, що обговорювали положення в Манджурії і брали під свій захист українські кола, які почали зазнавати там утисків.

Серед діячів, що прислужилися цій активізації, були учасники українського руху на Зеленій Україні, як В. Мигулін,

що працював колись в „Чумаці“ та, з молодшої генерації, др. М. Мілько, що під час цієї війни видавав два українські часописи — „Український Голос“ і англійською мовою „Келл оф Україна“. Згляду на зовнішні труднощі, обидва часописи не мали великого впливу на тутешнє українське життя. Перший з них подавав немало цікавого матеріалу і спричинився до в'яснення проблеми українців в Азії, ідеї, в яку небіжчик Мілько дуже вірив та надавав зокрема велике значіння питанню „Сірої України“. Його статистичні та геополітичні матеріали чекають на оброблення та публікацію, хоч частинно з'явилися вже в „Українськїм Голосі“ та в перекладі в англійських часописах.

В політичному житті організації в Хінах не мали великого впливу на формування української далекосхідної думки, хоч серед членства їх перебували був. активні діячі з Далекого Сходу, в тому числі й свідки Читинського процесу, чи то учасники таємного гуртка у Владивостоці з часів Першої Світової війни.

Маємо надію в ближчому часі повернутися до обговорення питань, які в цьому короткому нарисі тільки вказані, або згадані з деякими подробицями.

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВО–ДОСЛІДЧИХ ІНСТИТУТІВ

СУХОДОЛОВОЇ УКРАЇНИ

1. ТИМІШ ОЛЕСЮК. — Мапа Української Метрополії з поясненням. Київ 1944 /31 x 22/, стор. 10 і 1 мапа.
2. ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ЗБІРНИК. Книга Перша. Ваймар 1945. 31x22/ ст.50.
3. ВЕДЕ. — Сучасний мент і наші завдання. Герсфельд 1945 /31 x 22 . стор.4. Відбитка.
4. СТАТУТ ПАРАФІЇ Української Автокефальної Православної Церкви. Герсфельд 1942. /31 x 22/, стор.4. Відбитка.
5. СИЛЬВЕСТР, Єпископ. — Церковний Устрій в Україні. Київ 1945. /31 x 22/, стор. 38.
6. МИКОЛА ЛІВИЦЬКИЙ. — Дух Базару. Київ 1946. /31 x 22/, стор. 18.
7. ІВАН БАГРЯНИЙ. — Чому я не хочу повертатись до ССРСР ? Відень 1946. /31 x 22/, стор. 16.
8. В РІЧНИЦЮ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ. — 22 січня 1946 року. Женева 1946. /31 x 22/, стор. 12.
9. ДО УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДЯН В ЕМІГРАЦІЇ. — Женева 1946. /31 x 22 , стор. 40.
10. ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ЗБІРНИК. Книга Друга. Київ 1946./31 x 22/,ст. 40.
11. МИХАЙЛО МІЛЛЕР. — Нотатки до питання про Тризуб. Женева 1946. Відбитка./31 x 22/, стор. 14 і одна ілюстрація.
12. ТИМІШ ОЛЕСЕВИЧ, — Мапа Соборної України і сумежних заприязнених країн. Женева 1946./31 x 22/, стор. 14, і Мапа.
13. ЮРІЙ ЛИПА. — Київ, — вічне місто. Женева 1946./31 x 22/, стор. 15. і одна світлина. Передрук.
14. ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ГРОМАДСЬКИЙ РЕЛІГІЙНИЙ ЗБІРНИК. Кн. Перша На чужині. 1947. /31 x 22/ .стор. 86, світлин 5 і мапа.
15. ЮРІЙ ЛИПА. — 1900 — 1944. — Збірник I. Женева 1947./31 x 22/,ст. 49 і 2 Ілюст.
16. ТИМІШ ОЛЕСЮК. — Сіра Україна Женева 1947. /31 x 22/ ст. 46 і I мапа.
17. ТИМІШ ОЛЕСЮК. — Північні межі Української Матірної Держави. Женева 1947./31 x 22/,стор. 34, I світлина і I мапа.
18. ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ГРОМАДСЬКИЙ РЕЛІГІЙНИЙ ЗБІРНИК. Книга Друга. На чужині. 1948. 31 x 22., стор. 21 і 8 ілюстрацій.
19. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ — До проблематики життя й творчості Юрія Липи. На чужині. 1948 (31x32) стор. 21 і 8 ілюстрацій.
20. МАКСИМ СУХИЙ. — Тиміш Гнатович Олесюк — Олесевич. Біографічний нарис На чужині. 1948. (31 x 22), стор. 15 і світлина.
21. УКРАЇНА СОБОРНА. — Збірник статей під ред. Д-ра Т. Олесюка. Друкується.

МОРСЬКОЇ УКРАЇНИ

1. ЮРІЙ ЛИПА. — Чорноморська доктрина. Варшава 1940. (29 x 22) ст. 124 і 6
2. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ. — ТУРЕЧЧИНА. Бібліографічні матеріали. Варшава 1940. 31 x 22, стор. 68.
3. Г. І. БРАТІАНУ. — Початки торгівлі на Чорному Морі. Варшава 1940. (31 x 22), стор. 42.
4. ОЛЕГ КУЛИНЯК. — Чорноморська проблема в українській промисловості, Варшава 1941. (31 x 22), стор. 50 і I схема
5. ІВАН ШОВГЕНІВ. — Чорне море. Гідрографічний нарис Чорного моря та його басейну. Варшава 1941 31x22 ст. 112.
6. АНАТОЛЬ ОГІЄНКО. — Комунікаційне легунство в чорноморському просторі. Сучасний стан і можливості розвитку. Варшава 1941 31x22, стор 32 і 2 схеми.
7. ІВАН ШОВГЕНІВ і ВАЛЕНТИН САДОВСЬКИЙ. Український Чорноморський Інститут. Програма діяльності. Варшава 1941. /31x22/, стор. 20.
8. ЮРІЙ ЛИПА і ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ. Чорноморський простір. Атлас. Схеми рисував Ст. В. Варшава 1941/31x22/, ст. 46
9. ДМИТРО НЕСТЕРЕНКО. — Організація адміністрації морських портів України. Одеса 1941 /31x22/, ст. 34 і 3 схеми.
10. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК. Книга Перша. Одеса 1942. 31x22/ст.98.
11. ЮРІЙ ЛИПА. — Емоційні перли в чорноморському світогляді. Одеса 1942. 31x22, стор. 15. Відбитка.
12. МАКСИМІЛІАН ПЛЕЧКО. — Українська Гетьманська Флота 1918 року. Стислий нарис. Одеса 1942./31x22/, стор. 17, Відб.
13. ЮРІЙ ЛИПА. — Чорноморська Доктрина. Друге видання. Одеса 1942 /31x22/, стор. 165 і 1 мапа.
14. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК. — Книга Друга. Одеса 1942./31x22/, стор. 67.
15. ІЛАРІОН, Архiepіскоп. — Церква під монголами в 13—14 століттях. Одеса 1942. 31x22, стор. 33.
16. ІЛАРІОН, Архiepіскоп. — Український Запорозький скит на Афоні. Одеса 1942. 20x22, стор. 16 і 1 ілюстр. Відбитка.
17. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК. — Книга Третя. Одеса 1943 /31x22/, стор. 64.
18. СТЕПАН РУДНИЦЬКИЙ. — Українська справа зі становища політичної географії. Друге видання з передмовою Л. Биковського. Одеса 1943. 31x22, стор. 150.
19. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ. — Іван Шовгенів. 1874 — 1643. Біо—бібліографічні матеріали. Одеса 1943, 31x22, ст. 4. Відбитка.
20. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ. — Напрями всуукраїнської високошкільної політики. Одеса 1943. 31x22, стор. 9. Відбитка.
21. ІВАН ФЕЩЕНКО — ЧОПВСЬКИЙ. — Проблема технічного високошкільництва в Україні. Одеса 1943./31x22/, стор. 4. Відбитка.
22. ЮРІЙ ЛИПА, — МІГ ПІВДНЯ. Одеса 1943. 31x22, стор. 7. Відбитка.
23. ІЛАРІОН, Архiepіскоп. — Руссикон на Афоні. Холм 1943./31x22/ст.11.
24. ВІТОЛЬД КЛІНГЕР. — Аріяна Флавія з Нікомідії. „Плавання доккола Понту Евксінського.“ Чорного моря“ Одеса 1944. 31x22, стор. 13. Відбитка.

25. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ. — Степан Рудницький. Біо—бібліографічні матеріали, Одеса. /31x22/, стор. 13. і 1 ілюстрація Відбитка.
26. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК. — Книга Четверта. Одеса 1944. /31x22/, стор. 73.
27. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК. — Книга Пята. Одеса 1945. /31x22/ стор. 79.
28. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК. — Книга Шеста, Одеса 1945. (31x22), стор. 40.
29. ВАСИЛЬ ДУБРОВСЬКИЙ. — БАТЬКО НЕСТОР МАХНО. Герсфелд 1945. /31x22/, стор. 26. Відбитка.
30. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК. — Книга Сема. Одеса 1946. /31x22/, стор. 44. і мапа.
31. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ. — Апостол новітнього українства /Юрій Липа/. Київ 1946. /31x22/, стор. 9. Відбитка.
32. МИХАЙЛО МІЛЛЕР. — Студії з ранньої історії Приозів'я. До історії Танаїса. /План міста/, Одеса 1946. (31x22), ст. 16.
33. СТЕПАН ГАЄВСЬКИЙ. — "Александрія" в давній українській літературі. Одеса 1946. (31x22), стор. 8. Відбитка.
34. МАРКО АНТОНОВИЧ. — Чи були Кімерійці в Україні? Одеса 1946. (31x22), стор. 15. Відбитка.
35. МИХАЙЛО МІЛЛЕР. — Могила Князя Святослава. Женева 1946. (31x22), стор. 13 і одна ілюстрація.
36. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК. — Книга Восьма. Женева 1946 (31x22), стор. 54 і 2 ілюстрації.
37. МИХАЙЛО МІЛЛЕР. — Студії з ранньої історії Приозів'я. II. Антична колонізація Приозів'я, Женева 1946. (31x22), стор. 20 і ілюстрації.
38. ТЕОДОР РАЙНАХ. — Мітрідат Евпатор Базілевс Понтійський. Женева 1946. (31x22), стор. 14 і 1 ілюстрація. Відбитка.
39. МИХАЙЛО МІЛЛЕР. — Студії з ранньої історії Приозів'я. III. Бібліографія до питання за античну колонізацію Приозів'я та Пониззя Дону. Женева 1946. (31x22), стор. 16. Відбитка.
40. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ. — Чорноморський факультет Таврійського Державного Університету. З коррефератом Дра М. Антоновича. Женева 1946, (31x22), ст. 10. Відбитка
41. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК. — Книга Дев'ята. Женева 1946. (31x22), стор. 48 і один аркуш ілюстрацій.
42. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ. — Апостол новітнього українства. (Юрій Липа). 2 — ге вид. Франкфурт а /М. 1946. (20x14), стор. 8.
43. МАРКО АНТОНОВИЧ. — Скігія і Єгипет в античному письменстві. Женева 1946. (31x22), стор. 15. Відбитка.
44. МИХАЙЛО МІЛЛЕР. — Студії з ранньої історії Приозів'я. IV Скілки було Танаїсів? Женева 1946. (31x22) стор. 9.
45. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ. — Шостиліття діяльності Україн. Суходолового, Морського та Океанічного Інститутів. Женева, 1946 (31x22), ст. 7 і 1 ілюстрація.
46. МИХАЙЛО МІЛЛЕР. — Студії з ранньої історії Приозів'я. V. Дослідження Нижнє Гниловського городища. Женева 1947. — (31x22), стор. 19 і 1 ілюстрація.
47. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК. — Книга Десята. Женева 1947. (31x22), стор. 80. і 1 ілюстрація.
48. МИХАЙЛО МІЛЛЕР. — Студії з ранньої історії Приозів'я. VI Дослід сарматського некрополю та селища біля ста

- нині Нижнє Гниловської. Женева 1947. (31x22), стор. 18 і 1 аркуш ілюстрацій. Відбитка.
49. ВАСИЛЬ ГЛАЗКОВ. — Козача проблема. Женева 1947. (31x22), ст. 10
 50. МИХАЙЛО МІЛЛЕР. — Студії з історії Приозів'я. VII. Антична торгівля на Приозів'ї. Женева 1947. (31x22), стор. 27.
 51. МИХАЙЛО МІЛЛЕР. — Студії з історії Приозів'я. X Візантійська торгівля та культура в Приозів'ї — басейні Дону. Женева 1947. (31x22), стор. 27 і 1 мапка.
 52. ВАСИЛЬ ДУБРОВСЬКИЙ. — Україна і Крим в історичних взаєминах. Женева 1947. (31x22), стор. 44.
 53. МИХАЙЛО МІЛЛЕР. — Студії з історії Приозів'я. IX. Демографічний нарис сармато — алан. Женева 1947. (31x22), ст 1,
 54. МИХАЙЛО МІЛЛЕР. — Студії з історії Приозів'я. XI. Генузько Венеційська доба 13—15 ст. Женева 1947. стор. 18.
 55. МИХАЙЛО МІЛЛЕР. — Студії з історії Приозів'я. XII. Старий город. Старочеркаська станиця. Женева 1947. стор. 18.
 56. МИХАЙЛО МІЛЛЕР. — Студії з історії Приозів'я. XIII. Женева 1947. (31x22), стор. 24 з 1 кольоровою мапкою.
 57. ЮРІЙ ЛИПА. — Чорноморська Доктрина. Третє видання з передмовою Л. Биковського. Женева 1947. (31x22), ст. 95, дві світлини і 1 мапка.
 58. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ. — Іван Шовгенів. (1874—1943) Біо — бібліографічні матеріали. Друге видання. Женева 1947. (31x22), стор. 14 і три світлини.
 59. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК. — Книга Одинадцята. Женева 1947. (31x22), стор. 90 і 2 ілюстрації.
 60. ПЕТРО КУРІННИЙ. — Вадим Михайлович Щербаківський. З нагоди 70. — ти років життя; Женева 1947. (31x22), ст. 14.
 61. ВАСИЛЬ ДУБРОВСЬКИЙ. — Туреччина між молотом і кувалдою. На чужині 1947. (31x22) стор. 23. Відбитка.
 62. МИХАЙЛО МІЛЛЕР. — Студії з ранньої історії Приозів'я. VIII. Сарматська матеріальна культура. Женева 1947. (31x22) стор. 22 і 1 аркуш ілюстрацій.
 63. ГАЙНЦ ГРІСБАХ — ТУГАН. — Новітнє турецьке краще письменство. Під ред. Проф. В. Дубровського. На чужині 1948. (20x14), 32 стор.
 64. НАТАЛЯ ПОЛОНСЬКА — Заселення Південної України. Женева. 1947 (31x22), 18 стор.
 65. ЕДИТА КЛЬОПШЕЛЬ. — Деякі вказівки на ісламські джерела до питання про „Славян в Середзем'ю“. На чужині 1948 (31x22), 9 стор. Відбитка.
 66. ЮРІЙ ЛИПА. — Символ Чорного моря. Франкфурт а. М. 1948. (20,5 X 14,5), 16 стор., в тому 3 світлини.
 67. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК. — Книга Дванадцята. Виготовляється.

ОКЕАНІЧНОЇ УКРАЇНИ

1. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ. — Великодержавні проблеми України. Київ 1942. (31x22), стор. 23 і одна схема. Відбитка.
2. ІВАН СВІТ. — Український Національний Дім в Харбїні. [Одеса—Харбїн 1943. (33x22), стор. 42 і 4 світл. Передрук Український Далекий Схід. З передмовою та до
3. ІВАН СВІТ.

- повненнями В. Кійовича. Одеса—Хабаровськ. 1944. (31х22), стор. 37 і одна мапа.
4. МАПА ЗЕЛЕНОЇ УКРАЇНИ. — Одеса — Хабаровськ. 1944. (73х49), Передрук.
 5. ТИМІШ ОЛЕСІЮК. — Зелена Україна над океаном. Одеса 1945. (31х22), стор. 47.
 6. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ. — Україна над океаном. Одеса 1945. 31х22, ст. 18.
 7. ОКЕАНІЧНИЙ ЗБІРНИК. — Книга Перша. Одеса — Володивосток. 1946. (31х22), стор. 31.
 8. АНДРІЙ КАЧОР. — Американська Україна. Женева 1946. 31х22, ст. 9.
 6. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ. — Україна над Океаном, Друге видання. Одеса — Володивосток. 1946. (31х22), ст. 16. Відбитка.
 10. ХАРТІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ. Женева 1946. (31х22), стор. 30.
 11. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ. — Україна над Океаном. Третє видання. Франкфурт а.М. 1946. 8—о, стор. 23.
 12. ОКЕАНІЧНИЙ ЗБІРНИК, — Книга Друга. Женева 1946. (31х22) ст. 41.
 13. РОМАН КОРДА. — Зелена Україна в час другої світової війни. Женева 1946. (31х22), стор. 9. Відбитка.
 14. ІВАН БАГРЯНИЙ. — Україна біля Тихого Океану. Друге видання. Женева 1947. (31х22), стор. 18 і 1 мапка.
 15. ОКЕАНІЧНИЙ ЗБІРНИК — Книга Третя. Женева 1947. (31 х 22), стор. 63.
 16. ЗЕНОН КУЗЕЛЯ. — Східно — Азійська українська колонізація. На чужині 1948. (31 х 22), стор. 6. Відбитка.
 17. ПЕТРО БІЛАНЮК. — Середземне море — світова магістраль і України. Франкфурт а.Майн 1948, in 16, 8 сторін.
 - 18 ОКЕАНІЧНИЙ ЗБІРНИК — Книга третя. (виговляється)

ЗЕЛЕНОЇ УКРАЇНИ

1. ІВАН СВІТ — Зелена Україна. Короткий історичний нарис українського політичного і громадського життя, Нью-Йорк — Шангай 1948 (21х22), 32 стор.
2. П. ЗЕЛЕНИЙ. — П. І. Горовий. Діяч та провідник українського національного руху в Зеленій Україні. (В друку)
3. А. ДОБРОВОЛЬСКИЙ — Український Далекий Схід. Економічно — політичний нарис. Друкується
4. МИКОЛА ПОКРОВСЬКИЙ — Український національний рух в Сибірі 1917 — 1922 рр. Друкується
5. ВАСИЛЬ ЧОРНОГАЙ — Поема всепереможного оптимізму. В друку.
6. РОМАН КОРДЕ — Зелена Україна в часі другої світової війни. Друкується.
7. ІВАН БАГРЯНИЙ — Україна біля Тихого Океану. Друкується.
8. ІВАН СВІТ — Про українську пресу в Азії. Друкується.
9. ІВАН СВІТ — Як постав українсько—японський словник. В друку.
10. ІВАН СВІТ — Коротка історія українського національного руху на Далекому Сході Азії. Частина перша. До 1922 р. Друкується.
11. ІВАН СВІТ — Коротка історія українського національного руху на Далекому Сході Азії. Частина друга. До 1940 р. Друкується.

ГОЛОВНИЙ СКЛАД:

Bookstore «SURMA»
11. E. 7—th Street
New—York, 3 (N. Y.)
U. S. A.